

ri ve kütüphanesiyle bir külliye idi. 1699'da yıldırım isabeti alan, daha sonra Bâbûrlü kuşatması sırasında duvarları yıkılan medresenin çini ve seramik süslemelerinden kalıntılar hâlâ mevcuttur. Burada ayrıca Behmenî ve Berîdşâhî sultanlarıyla Alâeddin Şâh'ın hocası Halîlullah'ın türbeleri bulunmaktadır. 2001 yılı sayımına göre nüfusu 172.298 olan şehirde metal el sanatları ve özellikle kakmacılık gelişmiştir.

Gucerât eyaletindeki Muhammedâbâd, Gucerât Sultanı I. Mahmud (Begerhâ) tarafından 887'de (1482) fethedilen antik Çampânîr şehrinin yerine kuruldu ve idare merkezi Ahmedâbâd'dan buraya taşındı. Yirmi üç yıl süren bayındırılık faaliyetlerinden sonra şehir camileri, saray ve konakları, çarşları, pazar yerleri, meydanları, bahçeleri, havuzları ile muhtesem bir görünüm aldı ve aynı zamanda bir ticaret merkezi oldu; özellikle ipekçilik, dokumacılık ve kılıç yapımında ün kazandı. Buradaki 919 (1513) tarihli Cuma Camii 30 m. yüksekliğinde iki minaresi, 172 sütunu, yedi mihrabı, teziniyatlı taçkapısı ve geniş avlusuya Gucerât Sultanlığı dinî mimarisinin en güzel örneği kabul edilir. Naginas Camii de bîlhassa ülküp ve teziniyat bakımından dikkat çeker. Batı Hindistan'ın en güzel şehri unvanını taşıyan Muhammedâbâd, Hint-İslâm mimarisinin doğduğu yerlerden biri olarak gösterilmekte ve bu mimarinin en önemli örneklerinin bulunduğu Fetihpûr Sikri ve Bîder ile anılmaktadır. Sultan Bahadır Şâh'ın vefatından (943/1537) sonra burası terkedilerek sultanlığın merkezi tekrar Ahmedâbâd'a taşındı. 1803'te İngilizler bölgeye hâkim olduğunda şehirde sadece 500 kadar nüfus kalmıştı. Günümüzde sit alanı konumunda bulunan Muhammedâbâd'daki İslâm ve İslâm öncesi mimari eserleri koruma altına alınmıştır (Uttar Pradeş'teki Muhammedâbâd için bk. BENÂRES).

BİBLİYOGRAFYA :

Fırışte, *Gülşen-i İbrâhîmî*, Leknev 1867, I, 627; II, 384, 387; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1946, I, 395-397; Ghulam Yazdani, *Bidar: Its History and Monuments*, Oxford 1947; P. Brown, *Indian Architecture (Islamic Period)*, Bombay 1981, s. 56-57; S. Grover, *Islamic Architecture in India*, New Delhi 1996, bk. indeks; G. Michell - M. Zerbrowski, *The New Cambridge History of India: Architecture and Arts of the Deccan Sultanates*, Cambridge 1999, s. 31-35, 70-90 vd.; H. K. Sherwani - J. Burton-Page, "Bidar", *EI²* (ing.), I, 1199-1201; Mohibbul Hasan, "Mahmûd I", a.e., VI, 50; I. Husain Siddiqui, "Mahmud I", *DIA*, XXVII, 348.

AZMI ÖZCAN

MUHAMMEDİYYE (محمدیّه)

**Yazıcıoğlu Mehmed'in
(ö. 855/1451)**

**Osmanlı dînî-tasavvûfi
kültürüne ulaşmasına katkıda bulunan
manzum eseri.**

Yazıcıoğlu Mehmed (Muhammed), kardeşi Ahmed Bîcan'ın teşvikyle Arapça kaleme aldığı *Meğâribü'z-zamân li-ğurûbi'l-esyâ' fi'l-'ayn ve'l-'iyân* adlı eserini Türkçe'ye çevirmesini ondan istemiş. Ahmed Bîcan'ın bu eserden hareketle *En-vârû'l-âşîkîn'i* ortaya koymasından bir müddet sonra bu defa kendisi, *Meğâribü'z-zamân'*ın özellikle Hz. Peygamber ve ashâbiyla ilgili kısımlarını Türkçe olarak yeniden yazmış ve eserine *Kitâbü Muhammediyye fi na'ti seyyidi'l-âlemin habîbillâhi'l-a'zam Ebî'l-Kâsim Muhammedi'îl-Mustâfâ* adını vermiştir. Müellif Resûl-i Ekrem'in diliyle aktardığı, "Yenile mevlidim çıksın cihâna / Eğerci söylenil dehren-fe-dehrâ" beytiyle, na't diye nitelendirdiği eserinin aynı zamanda mevlid özelliği taşıdığını işaret etmektedir. Mevlidlerde yer alan bütün bölgeleri içeren ve dinî törenlerde mevlid gibi okunduğu bilinen eser siyer-mevlidler arasında girecek dinî-destanî bir muhteva taşımaktadır. Yazıcıoğlu, çilehânesinde zikir ve ibadetle meşgul olduğu sırada bazı yakınlarının kendisinden Hz. Peygamber hakkında bir kitap kaleme almasını istediklerini, daha önce birçok siyer ve mevlidin yazılmış olduğunu söyleyerek bu tekliyi kabul etmediğini, ancak rüyasında Reşûlullah'ı görüp ondan, "İçir hikmet şârâbin ümmetime / Sözümü söyle halka âşikârâ" emrini alınca eseri yazmaya başladığını belirtir. Muhammediyye 853 Ce'mâziyelâhirinde (Ağustos 1449) Gelibolu'da tamamlanmıştır.

Değişik konularдан manzumelerden oluşan Muhammediyye üç bölümde incelenbilir. 1. Yaratılışla ilgili kısım (1-1413. beyitler). Mülemlâma bir tevhidin ardından bir na't ile başlayan bu bölüm Hulefâ-yi Râşîdîn'in övgüsü, sebeb-i te'lîf ve içinde bir tevhidin yer aldığı "iftitâhu'l-kitâb" ile devam eder. Devriyye-i arşîyye tarzında kaleme alınan bu kısım önce Hz. Muhammed'in nurunun, daha sonra kâinatın onun şanına yaratılması anlayışı üzerine kurulmuştur. Cennetin, cehennemin, yerlerin, göklerin, meleklerin, cinleerin, şeytanların, diğer mahlûkatın, Âdem ve Havvâ'nın yaratılışı, bu ikisinin cennet-

ten yeryüzüne inmesi, Arafat'ta buluşmaları da aynı bölümde işlenen başlıca konulardır. 2. Siyer-mevlid bölümü (1414-4756. beyitler). Burada Hz. Âdem'den itibaren bütün peygamberlerin bazı özelilikleriyle tanıtılmasından sonra Hz. Muhammed'in doğumu, hayatı, savaşları, mûcizeleri, Ehl-i beyt'i ve halifeleri anlatılır. 285 beyitlik bir mi'râciyyeyi de içeren bu kısmda ayrıca Kur'an-ı Kerîm'in hususiyetleri, Fâtiha, İhlâs gibi sûrelerin tefsiri, hadis şerhleri, Reşûlullah'ın nasihatleri, salavat getirmenin faziletleri, ibadetlere ve cihada teşvik gibi konular yer almaktadır. Muhammediyye'nin halkın üzerinde en etkili kısmı olan "Vefât-ı Muhammed" bahsi de buradadır. Bu bölüm Hz. Fâtima'nın, Hulefâ-yi Râşîdîn'in, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in vefatlarıyla ilgili mersiyelerle aşere-i mübeşere ve ashâb-ı Suffe'nin tavşifinin ardından bir münâcâatlâ sona erer. İfrat ve tefritten uzak bir yaklaşımla kaleme alınan "Vefâtü'l-Hasan ve'l-Hüseyin" başlıklı elli dört beyitlik Kerbelâ mersiyesi muharrem törenlerinde asırlarca okunmuştur. Mersiyenin Zâkirî Hasan Efendi tarafından nühüft makamında yapılan bestesi Türk dinî mûsiki-sinde türün en çok rağbet gören örneklerinden biri sayılır. 3. "Fasl fi eşrâti's-sââ" başlığından itibaren gelişen kısım (4757-8765. beyitler). Burada kıyamet alâmetleri, deccâlin çıkışları, nûzûl-i Îsâ, Ye'cûc ve Me'cûc, dâbbetü'l-arz, güneşin batıdan doğuşu, tövbe gibi konular işlenmiştir. Kıyametin kopması, sûr-i İsrâîl, haşr, havz-ı kevser, livâ'îl-hamîd, şefaat, hesap ve kitap, sırat, cennet ve cehennem hakkında bilgilerin ardından hâtime kismi gelir. Bu kısmda müellif ayrıca eserin telîf sebebini, Hz. Peygamber'i ve Hacı Bayrâm-ı Veli'yi rüyasında görmesini anlatır. Mahmud Paşa, Ahmed-i Hâs, Dervîş Bayezid, hocaları Zeyne'l-Arab ile Haydar-ı Haffî'ye dair mâlûmat verir. "Eğer Rûm'un revânında görürsem ben dilârâyî / Revânnâna revân edem Semerkand u Buhârâ-yî" matla'lı meşhur na'tın ardından eser bir dua ve münâcâatlâ son bulur. Yazıcıoğlu, Muhammediyye'yi yazarken Fahredîn er-Râzî, Zemahşerî, Gazzâlî, Mûcâhid b. Cebr, Nevehî, Kâdî İyâz, Tahâvî, Mâtûridî, Molla Câmî gibi âlimlerin eserlerinden istifade etmiş, ayrıca kaynaklarındaki İsrâiliyat'a ve mevzû rivayetlere de yer vermiştir.

Eserde başta hezec olmak üzere aruzun çeşitli bahirleri kullanılmış, uzun kâlipların ardından kısa kalıpların seçilmesi eserin daha başarılı ve etkileyici olmasını

MUHAMMEDİYYE

sağlamıştır. *Muhammedîyye*'de tahkiye kısımlarının dışında tevhid, na't, münâcât, mi'râciyye, devriye, şemâil ve methîye türünde manzumeler mevcuttur. "Kaşide İlâhiyye" başlıklı manzume, Türk edebiyatında daha sonra "ilâhi" adıyla gelişek müstakil bir türün başlangıcıdır. Eerde yirmi dört terciibend, bir terkibebend, birkaç müstakil kaside (Vedâ haccı) ve mesnevi (hâtimetü'l-kitâb), biri Arapça altı adet kita bulunmakta, ayrıca Arapça-Farsça mülemlâma beyitler yer almaktadır. Müellifin kafiye, redif ve diğer âhenk unsurlarına dikkat etmesi, *Muhammedîyye*'nin ezberlenmesini ve dinî toplantılar okunup dinlenmesini kolaylaştırmıştır. Nitekim Evliya Çelebi Gelibolu, Ankara ve Amasya halkının *Muhammedîyye*'yi ezbere okumakla tanındığını kaydeder. Eser Anadolu ve Rumeli'nin yanı sıra Kırım'da, Kazan'da ve Başkurt Türkleri arasında da tanınmıştır.

Muhammedîyye sade ve samimi ifadesi, akıcı üslûbu ve halk dilinden tabirleriyle asırlardan beri geniş halk kitleleri üzerinde etkili olmuştur. Medrese, tekke ve camiler yanında, köy odalarında da muhafaza edilmiş, okunup dinlenmiş, bu suretle yaygın din eğitiminin dayandığı en mühim eserlerden biri kabul edilmiştir. Elde bestesi bulunmamasına rağmen müsiki araştırmacıları eserin XV. yüzyılda bestelenmiş olduğu kanaatine sahiptirler. XVII. yüzyıldan itibaren bazı sanatkârların "muhammedîyan" diye kayıtlara geçmesi eserin mevlid gibi irticâlen ve beste ile okunduğunu göstermektedir. Bu hususta meşhur isimlerden biri Halvetî şeyhi Müstakim Efendi'dir. XVIII. yüzyılda muhammedîyan olarak tanınmış en önemli isimler arasında Akbaba imamı bestekâr Mehmed Zaîfî ve İstanbullu Hâfiż Şühûdî Mehmed Efendi gibi üstat-

lar da bulunmaktadır. İsmâîl Hakkı Bursevî, Akbaba imamının Sultan Selim Camii'ne muhammedîyanın tayin edilmesinin şehirde büyük bir sevincle karşılandığını, onun başarılı icrasıyla hatim meclislerinin sonunda eserin bazı bölümlerinin okunmasının bir âdet haline geldiğini yazmaktadır (*Ferahu'r-rûh*, I, 2-3).

XV. yüzyıl Anadolu Türkçesi için zengin bir dil malzemesine sahip olan *Muhammedîyye*'nin müellif hattı harekeli nüshası Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv ve Neşriyat Müdürlüğü Kütüphanesi'ndedir (nr. 431/A). İstanbul'da otuz ikisi Süleymaniye Kütüphanesi'nde olmak üzere elli sekiz tam, yedi eksik nüshası tesbit edilmiştir. Bunların dışında Anadolu kütüphanelerinde otuzdan fazla, Kahire, Londra ve Vatikan kütüphanelerinde onu aşık yazması bulunmaktadır (*Muhammedîye* [hz. Âmil Çelebioğlu], I, 57-59). Eski harflerle yirminin üzerinde baskısının yapılmış olması (Özege, II, 898) eserin gördüğü rağbeti göstermektedir. Âmil Çelebioğlu, *Muhammedîyye* üzerinde hazırladığı doktora çalışmasının (Erzurum 1971) metin kısmını günümüz Türkçe'sine yaklaştırarak müellif ve eser hakkında kısa bir giriş ve lugatçe ile birlikte yayımlamış (I-IV, İstanbul 1975), esas ilmî neşir daha sonra gerçekleştirılmıştır (I-II, İstanbul 1996). Eserin Agâh Güçlü (İstanbul 1969) ve Abdülkadir Akçicek (İstanbul 1984) tarafından yapılmış Latin harflî baskıları da vardır.

İsmâîl Hakkı Bursevî *Muhammedîyye*'yi *Ferahu'r-rûh* adıyla şerhetmiş, İstanbul ve Kahire'de birçok defa basılan eseri (a.g.e., IV, 1652) Mustafa Utku sa-deleştirecek yayımlamıştır (I-V, İstanbul 2000-2004). Hüseyin Yenice (İstanbul 1987) ve Murat Ali Karavelioğlu (İstanbul 1999) *Ferahu'r-rûh*'un I. cildi, Sunay Yıld-

maz ise II. cildi (İstanbul 1993) üzerinde bir yüksek lisans tezi hazırlamışlardır. *Muhammedîyye* XVII. yüzyılda Esîrî Mehmed Yûsuf Efendi tarafından nesre çevrilmiştir (Nuruosmaniye Ktp., nr. 2581; Süleymaniye Ktp., Yazma Başıcalar, nr. 184).

Muhammedîyye'nin bazı nüshaları hattatlar tarafından özellikle nesih hattıyla yazılmış ve tezhip edilerek ciltlenmiştir. Ayrıca matbu nüshaların bir kısmı Mustafa Râkım gibi tanınmış matbaa hattatlarında yazılarak bastırılmıştır. İstanbul'daki İranlı yayıcılar eliyle yapılan kaçak baskılarla okuyucuların dikkatini çekmek üzere bazı baskıların ilk sayfasına kayıtlar konması Türk yayıcılık tarihi bakımından eserin önemini artırmaktadır. Bunun yanında cennet, cehennem, arş, kürsü, livâü'l-hamîd, Mekke, Medine, Kâbe ve Mescid-i Nebevî ile ilgili şekil ve çizimlerin eklenmesi eseri dinî halk resimciliği açısından değerli kılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammedîye* (hz. Âmil Çelebioğlu), İstanbul 1996, I, 55-59, 81-85, 89-95, 119-125; II, tür.yer.; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 341; V, 318; IX, 75; İsmâîl Hakkı Bursevî, *Ferahu'r-rûh*, Bulak 1258, I, 2-3; Sadettin Nûzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1942, I, 12-13, 119, 125-126, 142-143; Malik Aksel, *Türklerde Dini Resimler*, İstanbul 1967, s. 147; Özege, Katalog, II, 898; IV, 1652; Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, İstanbul 1999, s. 252; Hatice Kelpetin Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslâm Anlayışı ve Kaynakları*, İstanbul 2001, s. 24-28; Mustafa Kara, "XIV. ve XV. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunu Besleyen Türkçe Kitaplar", *Üç İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, VIII/8, Bursa 1999, s. 45; Mustafa Uzun, "Muhammedîye", *Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, II, 100-101; a.mlf., "Envârû'l-âşîkin", DIA, XI, 258-260; a.mlf., "ilâhi", a.e., XXII, 67; Nuri Özcan, "Mersiye (Mûsîkî)", a.e., XXIX, 220.

MUSTAFA UZUN